

Bråttom, men till vilket pris?

Basra är 14 år och Rashid är nyss fyllda 16. Nyligen kom de liksom många andra (ca 40.000) till Sverige från Somalia respektive Afghanistan. De flesta är nu inne i det svenska skolsystemet. Basra har placerats i en "delvis förberedelseklass" på högstadienivå i grundskolan, Rashid på Språkintröduktion i gymnasieskolan. Båda läser mot grundskolans kursplan och siktar på att nå gymnasiebehörighet. Frågan är om befintliga styrdokument och riktlinjer för undervisning av nyanlända ger det stöd som huvudmän, rektorer och lärare behöver. Detta har vi undersökt och resultaten från vår granskning diskuteras i denna artikel.

Text: Maria Lim Falk och Gustav Westberg

Den här artikeln har tillkommit inom ramen för Svenska Akademiens utvecklingsprojekt Intensivutbildning i svenska för nyanlända skolelever (www.intensivsvenska.se). Projektet syftar till att främja integreringen av nyanlända elever i högstadie- och gymnasieåldern genom att utveckla en modell för en intensiv, systematiskt upplagd och målorienterad utbildning för Svenska som andraspråk och övriga ämnen. En betydelsefull del i det förberedande arbetet har varit att förstå de ramar som omgärdar utbildningen av nyanlända. Det har bland annat handlat om att granska och analysera de dokument som reglerar utbildningen i grundskolan och gymnasieskolan, nämligen de nationella styrdokument (Lpo 11) och Skolverkets dokument (2016a) "Allmänna råd med kommentarer om utbildning för nyanlända elever".

Bakgrund

Det stora antalet nyanlända ungdomar innebär en stor utmaning för skolor runt om i Sverige. Många har ingen eller mycket begränsad erfarenhet av att planera och genomföra undervisning för denna elevgrupp. Eleverna ska på kort tid lära sig svenska, ofta från grunden, och ska så snabbt som möjligt tillägna sig språket både för vardagliga situationer och för skolundervisningen. Såväl lärare som språkvetare vet att språkinläring tar tid och att det är en lång och arbetsam process att erövra ett språk för lärande i skolan.

Behovet av riktlinjer, råd och stöd för huvudmän, mottagningsenheter, rektorer och lärare har snabbt blivit mycket stort. Skolverket har på kort tid sammanställt och uppdaterat dokument som dels anger riktlinjer, dels tillhandahåller stöd gällande mottagande, skol- och årskursplacering, dels ger ramar för undervisning av nyanlända i grund- och gymnasieskola (t.ex. SKOLFS 2016:2, Skolverket 2015, 2016a, 2016b).

Dokumentet "Allmänna råd" fyller en central funktion i skolaktörernas uttolkning och praktiska implementering av lagar, förordningar och läroplaner. Tillsammans med de nationella styrdokument utgör de utbildningens ram och utgångspunkter. Dokumenten har en styrande funktion och därför finns det anledning att granska deras ändamålsenlighet.

Vår granskning omfattar styrningen av undervisningen i Svenska som andraspråk på både grundskole- och gymnasienivå, eftersom utbildningarna lyder under samma kursplan (Lpo 11). Enligt Skolverket (2016a:37) ska Språkintröduktionsprogrammet innehålla undervisning i grundskoleämnena Sven-

- ska (Sv) eller Svenska som andraspråk (Sva). De råd som Skolverket riktar till utbildningen av nyanlända är dessutom snarlika för högstadie- respektive gymnasienivå. Vår analys fokuserar på
- 1) hur dokumenten formulerar sig om språk, språkinläring och lärande
  - 2) hur ämnet Svenska som andraspråk beskrivs
  - 3) hur råd och rekommendationer motiveras

Undersökningen utgår i första hand från innehållet i "Allmänna råd". Hela dokumentet har analyserats, men här har vi bara utrymme att presentera och diskutera några illustrerande exempel.

En första närläsning av dokumentet ger vid handen att det innehåller motstridiga röster och perspektiv. Vi menar att dessa motstridigheter gör att "Allmänna råd" inte lyckas ringa in den utmaning som de nyanländas språkutveckling utgör på ett sätt som kan omsättas i praktiken. Detta styrdokument riskerar därmed att bli delvis kontraproduktivt. Istället för att vara en hjälp för nyanlända elever att komma vidare kan det bidra till att Basra och Rashid försenas i utbildningssystemet.

"Allmänna råd" – hög hastighet, vaga mål

I Skolverkets "Allmänna råd" framgår att utbildningen syftar till att "stärka de nyanlända elevernas möjligheter att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål. Det handlar bland annat om åtgärder för nyanlända elever i form av förberedelseklass och möjligheter till prioriterad timplan i de obligatoriska skolformerna samt språkintröduktion i gymnasieskola" (2016:6). I citatet framförs ett argument som rationaliserar Skolverkets styrning som ett medel för nyanlända elevers möjlighet att "utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål". Vad "så långt som möjligt" innebär preciseras dock inte, vilket gör själva målstyrningen vag och tolkningsutrymmet brett.

Det som däremot preciseras är att nyanlända så fort som möjligt ska lämna förberedelseklassen/språkintröduktionsprogrammet för att påbörja ordinarie undervisning. Styrningen genomsyras av tanken att de nyanlända snabbt ska komma vidare till målet som är deltagandet i den ordinarie undervisningen. Rektorer uppmanas att "ha rutiner för att säkerställa att elever i förberedelseklass så snart som möjligt på heltid kan delta i undervisningen i sin ordinarie undervisningsgrupp" (Skolverket 2016:a:27). Om detta är ett led i att "stärka de nyanlända elevernas möjligheter att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål" så är det inte explicit uttryckt. En tolkning skulle

vara att utbildning i förberedelseklass/språkintruktionsprogram inte är ändamålsenlig, en annan att språkutvecklingen går fortare om man deltar i ordinarie undervisning än i förberedelseklass/språkintruktionsprogram. Ingen av dessa tolkningar har uppenbart stöd i forskningen som snarare betonar att det tar lång tid att tillägna sig ett funktionellt skolspråk och att elever som hamnar i ordinarie klass utan att ha nått tillräcklig språkkompetens halkar efter och dessutom känner utanförskap. Det argument som anges är följande: ”när eleven deltar i undervisningen med den ordinarie undervisningsgruppen möjliggör det delaktighet” (2016a:28). Vår poäng här är inte att ”Allmänna råd” måste vara fel ute, utan att det saknas ett explicit argument som kan kopplas till målet (ett utvecklat språk) och som klargör relevansen i att eleverna så snabbt som möjligt ska komma in i en ordinarie klass.

Frågan är hur styrningen av nyanländas utbildning hänger ihop med styrningen av den ordinarie undervisningen. Detta uppmärksammar vi i de följande avsnitten.

Lpo 11 – en sociokulturellt präglad syn på språk och lärande

I Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 11) utgår synen på språk och lärande från sociokulturella teorier. Redan under rubriken ”Skolans uppdrag” står det att språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Det språkliga perspektivet är naturligtvis än mer framträdande i kursplanen för Svenska som andraspråk. I första meningen slår man fast att språket är ett ”redskap för att tänka, kommunicera och lära”, vilken betonar språkets betydelse för tänkandet, för samspel med andra och för kunskapsutveckling i olika ämnen. Denna språksyn anlägger ett tydligt sociokulturellt perspektiv i traditionen från Vygotskij (1978; jfr t.ex. Säljö 2000). Vidare framträder en funktionellt betingad syn på språkkompetens och språkutveckling genom föreskriften att undervisningen ska ge elever förutsättningar att kunna ”uttrycka sig i olika sammanhang och för skilda syften” och ”möjlighet att utveckla kunskaper om hur man formulerar egna åsikter och tankar i olika slags texter genom skilda medier”. Språket, språkbruk och språkkompetens ses alltså som situerade och språkutveckling antas främjas av att eleverna får träna på att arbeta med olika texttyper i olika ämnen och sammanhang. Ämnet Svenska som andraspråk tillskrivs här ett stort ansvar för elevernas språkutveckling, för deras möjligheter att utveckla sitt tänkande och lärande, och för deras förståelse av sig själva och andra människor. Matchar denna syn på ämnet, Svenska som andraspråk, styrningen av nyanländas utbildning?

Motstridiga antaganden om språk och lärande i ”Allmänna råd”

Vi inleder med ett citat ur avsnittet *Undervisning för nyanlända elever* (Skolverket 2016a:28f.) som inrymmer motstridiga antaganden om språkkompetens, lärande och språkutveckling.

(1) Det krävs ett medvetet arbete under lång tid för att en nyanländ elev ska kunna erövra de språkliga kunskaper som fordras i skolans olika ämnen. Det tar vanligen mellan sex och åtta år för flerspråkiga elever att utveckla skolspråket så att de kan använda det för olika syften och mottagare. Lärare i alla ämnen har därför ett gemensamt ansvar att arbeta språk- och kunskapsutvecklande, något som gynnar alla elever. Språkutvecklingen främjas om undervisningen utgår från innehållet i ämnesundervisningen och inte fokuserar på övningar med isolerade ord och fraser ryckta ur sitt sammanhang. Därför är det inte lämpligt att för ensidigt bli inriktad på elevens kunskaper i svenska.

Inledningsvis framhålls att inläring av ett funktionellt skolspråk kräver ett medvetet arbete som är inriktat mot språket i skolans alla ämnen, och att det tar 6–8 år. Påståendena överensstämmer med de sociokulturella antagandena i Lpo 11 och bygger på vedertagen kunskap inom andraspråksfältet (Thomas & Collier 1997, Hakuta m.fl. 2000, August & Shanahan 2006, Lindberg 2007).

I citatets avslutande meningar sker emellertid något anmärkningsvärt: nyanländas språkutveckling frikopplas från ämnet svenska som andraspråk och den sociokulturellt betingade språkinläring som där skrivs fram. Texten kommer här till slutsatsen att det i undervisningen av nyanlända inte är ”lämpligt att för ensidigt bli inriktad på elevens kunskaper i svenska”. Vad föranleder denna slutsats? För att besvara frågan måste vi läsa mellan raderna i argumentationen, mellan citatets näst sista och sista mening. Slutsatsen motiveras nämligen av ett outtalat antagande om att innehållet i Svenska som andraspråk består av kvantifierbara och icke-funktionella kunskaper och färdigheter: i undervisningen i Svenska som andraspråk drillar man ord och fraser utan sammanhang.

Språkundervisningen för nyanlända reduceras alltså, i ”Allmänna råd”, till kontextlös korvstopppning. Detta kontrasterar mot den syn på språk, språkutveckling och lärande som artikuleras såväl i citatets inledning som i Lpo 11 och kursplanen för Svenska som andraspråk. Det implicita antagandet avfärdar vidare att språkundervisningen i Svenska som andraspråk skulle främja nyanlända elevers språkutveckling. Ämnet Svenska som andraspråk frikopplas därmed från elevernas utveckling av ett funktionellt skolspråk. Detta är uppseendeväckande, eftersom lärarna i Svenska som andraspråk innehar den specifika kompetensen att arbeta medvetet med språkutveckling och att det är just språkutvecklingen som framhålls som avgörande för att eleverna så snabbt som möjligt ska kunna påbörja undervisning i ordinarie klass (det yttersta målet).

Frågan om ansvar gör sig nu gällande: Vem ansvarar för den snabba övergången mellan förberedelseklass/språkintruktionsprogram och ordinarie klass?

Vem ansvarar (inte) för nyanländas språkutveckling och lärande?

Synen på språk och på ämnet Svenska som andraspråk har alltså blivit föremål för omförhandling i ”Allmänna råd”; Svenska som andraspråk har, något tillspetsat, reducerats till ett icke-ämne, och logiskt nog avskrivs även läraren i Svenska som andraspråk ansvar för nyanländas språkutveckling. Det framgår tydligt när vi korsläser exempel (1) med andra partier i samma dokument, ►►►

till exempel. med ”Organisera, planera och genomföra undervisning för nyanlända elever” (Skolverket 2016: 37). I detta avsnitt tillskrivs språkintegrerad ämnesundervisnings potential att bidra till nyanländas utveckling av ett funktionellt skolspråk. Samtidigt tematiseras varken Svenska som andraspråk som skolämne eller lärarens roll i ämnet explicit i detta sammanhang. Inte heller tillskrivs språkundervisningen en särställning för elevers språkinläring och språkutveckling.

I avsnittet betonas att det är inläringen av ett ”skolspråk” som möjliggör och främjar nyanlända elevers övergång till ordinarie undervisning. Som vi visade inledningsvis betonar Lpo 11 att eleven, som läser Svenska som andraspråk, ska lära sig att anpassa sitt språk efter olika sociala sammanhang och lära sig skilja mellan olika språkliga register. Att främja elevens socio-kulturella språkutveckling ligger alltså, enligt Lpo 11, inom ämnets ramar och därmed på läraren i Svenska som andraspråk. Men lärarens roll och ansvar för detta arbete explicit görs inte i ”Allmänna råd”, utan ”Lärare i alla ämnen och kurser” tillskrivs ett gemensamt ansvar för ”att arbeta språk- och kunskapsutvecklande”. En snarlik formulering återfinns även i det styrande rådet i citat (1).

I kapitlet ”Förutsättningar för arbetet”, under avsnittet ”Det systematiska kvalitetsarbetet” (Skolverket 2016:18), framhävs vikten av ”en tydlig roll- och ansvarsfördelning mellan huvudman, rektor, lärare och övrig skolpersonal, där var och en, utifrån sin roll och sitt uppdrag, tar ett gemensamt ansvar för att utveckla verksamheten.” Det finns alltså en uttalad strävan från Skolverkets sida att distribuera ansvar efter roll, uppdrag och kompetens. Vår granskning visar dock att ansvarsfördelningen i fråga om språkundervisning är vag. Den vaga ansvarsfördelningen torde vara problematisk för nyanländas övergång från förberedelseklass/språkintrouktion, eftersom ”Lärare i alla ämnen” (i normalfallet) inte besitter den metaspråkliga kompetens som krävs för att kunna undervisa om och lära ut distinktioner mellan t.ex. olika register (jfr Skolinspektionen 2014). Denna kompetens är däremot något som lärare i Svenska som andraspråk kan förväntas ha.

A simple, colorful illustration of a stick figure with a round head, running to the right. The figure is wearing a red shirt and blue shorts. The background is a green, grassy area. The drawing style is simple and childlike.

t.ex. olika register (jfr Skolinspektionen 2014). Denna kompetens är däremot något som lärare i Svenska som andraspråk kan förväntas ha.

Diskussion

Det är av stor vikt att nyanlända så snabbt som möjligt integreras i det svenska samhället och språkkunskaper är en viktig faktor för integrationen. I skolan är målet att de nyanlända så fort som möjligt ska kunna följa undervisningen i en ordinarie undervisningsgrupp. Men för att kunna tillgodogöra sig ordinarie ämnesundervisning behöver eleven goda kunskaper i svenska. Vi vet att det är en stor och krävande utmaning att lära sig svenska från grunden och samtidigt tillägna sig det mer abstrakta, kontextoberoende och specialiserade skolspråk som ämnesundervisningen kräver.

I artikeln har vi granskat det dokument med råd och kommentarer som syftar till att främja att nyanlända elever ”utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål” (Skolverket 2016a:3). Vårt syfte har inte varit att ifrågasätta intentionerna med ”Allmänna råd”, utan att peka på att flera formuleringar är motstridiga och att motstridigheterna behöver diskuteras. Det är till exempel uppseendeväckande att innehåll och funktion i undervisningen i Svenska som andraspråk blir föremål för omförhandling i de färskaste dokumenten från Skolverket. En ny röst, som inte kan skönjas i lagen, förordningar och läroplaner,

ger uttryck för en oinformerad syn på språkkompetens, på språkundervisningens innehåll och metoder, och på språklärarens kompetens och funktion. Denna syn rimmar illa med läroplanernas innehåll och mål. Detta är knappast Skolverkets avsikt, men likväl riskerar dessa perspektiv att ställa till problem vad gäller den viktiga ansvarsfördelningen för utvecklingen av utbildningen för nyanlända. I förlängningen kan även elevernas möjligheter till en snabb och effektiv utveckling mot ett funktionellt skolspråk påverkas negativt.

Konsekvensen blir att ansvaret för elevernas språkutveckling för fortsatt lärande – och dit ska man alltså komma så fort det bara går – i huvudsak läggs på dem som är minst rustade för uppdraget, medan de bäst rustade står utan tydlig uppgift. Det är elevernas skolframgång (och därmed deras framtid) som står på spel. Så, frågan är hur vi ska göra för att motverka risken att Basra och Rashid inte får en god och ändamålsenlig utbildning.

Ett rationellt alternativ vore att tydligt peka på det ämne som har fokus på språket (Sva) och på den lärare som har kompetensen att bedriva initierad språkundervisning (läraren i Svenska som andraspråk). Man kan tycka att det kanske inte behövs, eftersom Svenska som andraspråk och läraren i ämnet i realiteten har, och också tillerkänns, en betydelsefull roll ute i skolpraktiken. Men om ”Allmänna råd” ska fungera vägledande för det konkreta arbetet med organisation av innehåll och ansvar är det viktigt att det också skrivs fram.

Med tanke på att nyanländas språkutveckling är avgörande för deras fortsatta skolgång är det av stor vikt att det finns tydlighet och samstämmighet i synen på språkkompetens och språkutveckling såväl internt i styrdokumentet ”Allmänna råd”, som mellan detta dokument och andra styrdokument. Vi vill med denna artikel uppmuntra till en fortsatt diskussion om de röster och den språksyn som släpps in i dessa viktiga dokument.

Referenser

- August, D., & Shanahan, T. (red.). 2006. *Developing literacy in second-language learners: Report of the National Literacy Panel on Language-Minority Children and Youth* Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hakuta, K., Butler, Y. G., & Witt, D. 2000. *How long does it take English learners to attain proficiency?* Santa Barbara: University of California Linguistic Minority Research Institute.
- Lgy 11. *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Lindberg, I. 2007. *Forskning om läromedelsspråk och ordförrädsutveckling. OrdiL. En korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år.*, I. Lindberg & S. Johansson Kokkinakis (red.), 13–60. Göteborgs universitet: Institutet för svenska som andraspråk.
- Lpo 11. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.
- SKOLFS 2016:2. *Skolverkets allmänna råd om utbildning för nyanlända elever*.
- Skolinspektionen. 2014. *Utbildningen för nyanlända elever*. Rapport 2014:3. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket. 2015. *Språkintrouktion. 17 år och nyanländ, vad finns det för möjligheter?* Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2016a. *Utbildning för nyanlända. Skolverkets allmänna råd med kommentarer*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2016b. *Språkintrouktion*. Skolverkets rapport 436. Stockholm: Skolverket.
- Säljö, R. 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Thomas, W & Collier, V. 1997. *School effectiveness for language minority students*. Washington: George Washington University.
- Vygotskij, L. 1978. *Mind in society. The development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.